

PALEO-AKTUEEL

NR 21 | 2010



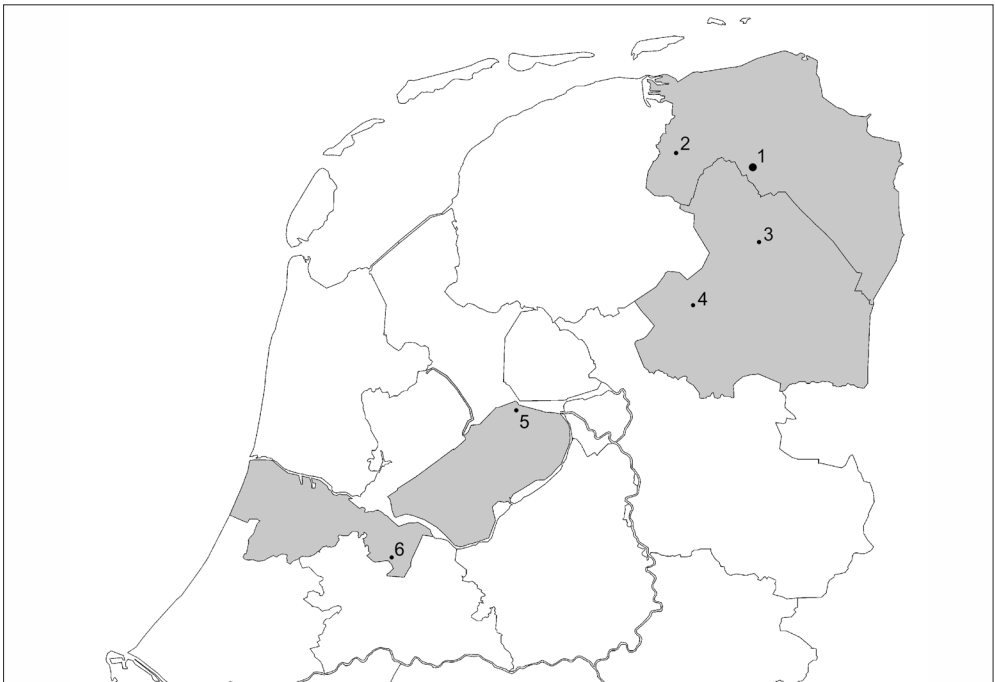
Paleo-aktueel

21

Rijksuniversiteit Groningen / Groninger Instituut voor Archeologie (GIA)
University of Groningen / Groningen Institute of Archaeology
& Barkhuis
Groningen, 2010



In dit nummer: 1) Nederland, 2) Duitsland, 3) Griekenland, 4) Italië, 5) De Krim, Oekraïne



In dit nummer: 1) Groningen, 2) Grootegast, 3) Balloo, 4) Dwingeloo, 5) Swifterbant, 6) Hilversum

Inhoud

Voorwoord	vii
D. STAPERT, L. JOHANSEN, R.J. KOSTERS, W. PRUMMEL & I. WOLTINGE Zes benen <i>retouchoirs</i> van Mauern (Duitsland)	1
J. OFFERMAN-HEYKENS, D. STAPERT & L. JOHANSEN Een Neanderthaler-kampement in het Corversbos bij Hilversum (N.H.)	9
A.M. KOOPS-BESIJN & R.T.J. CAPPERS Aanwijzingen voor plantaardige conservatie van huiden in archeologische contexten	17
E. VAN DE LAGEMAAT, R. MEIJER, D.C.M. RAEMAEEKERS, I. WOLTINGE & S.G. MATTHEWS Experimenteel onderzoek naar vroeg-neolithische brede wiggen als houtbewerkingsgereedschap	25
S. DRESSCHER & D.C.M. RAEMAEEKERS Oude geulen op nieuwe kaarten. Het krekenstelsel bij Swifterbant (Fl.)	31
R.L. FENS, J.Y. HUIS IN 'T VELD, J.P. MENDELTS, M.J.L.TH. NIEKUS & A. UFKES Jagen, wonen en begraven op de flank van de Hondsrug (Gr.)	39
T. VAN LOON <i>Trigoria Selcetta</i> : Een Late-Bronstijd nederzetting in Rome (Italië)	47
H.P.A. ROOVERS & P.M. VAN LEUSEN Veldverkenningen in de Monti Lepini (Italië): een korte onderzoeksgeschiedenis	55
P.A.J. ATTEMA, T.C.A. DE HAAS, W. DE NEEF & C. WILLIAMSON Site-classificatie in het Džarylgač Survey Project (noordwestelijke Krim, Oekraïne)	63
W.A.B. VAN DER SANDEN & H. LUNING Nieuw licht op de muntschat van Balloo (Dr.)	71
G.W. TOL Bewijs voor laat-Romeinse bouwactiviteit in het achterland van <i>Antium</i> (Italië)	79
H.A. GROENENDIJK & P. VOS Stroobos en Gaarkeuken: sleutelsites middeleeuwse veenontginning in het Westerkwartier (Gr.)	85

M. DE WIT & E. DE LEEUW	
De laat-middeleeuwse ‘Hof te Dwingeloo’ (Dr.) teruggevonden	95
F. VREDE	
Archeobotanisch onderzoek op het kasteelterrein ‘Paddepoel-Zernikelaan’ (Gr.)	103
H.R. REINDERS	
Vergeten erfgoed: de Grieks-Turkse grens van 1832	109

Nieuw licht op de muntschat van Balloo (Dr.)

Wijnand van der Sanden¹ & Henk Luning¹

De in 1839 ontdekte Romeinse muntschat van Balloo (gem. Aa en Hunze) is in diverse publicaties al uitvoerig aan de orde gekomen. Zadoks-Josephus Jitta (1957), Van Es (1960: 112–114) en Van der Vin (1996: 94–99) hebben de afgelopen 50 jaar de beschikbare numismatische gegevens op een rij gezet. Zij baseerden zich onder meer op diverse, merendeels anonieme krantenartikelen uit 1839 en het bewaard gebleven deel van de oorspronkelijk uit 350-370 denarii bestaande muntschat. Al met al zijn er niet meer dan 85 munten over van deze omvangrijke vondst en deze bevinden zich alle in de collectie van het Drents Museum; ze bestrijken de periode van Nero tot en met Commodus (66-180 n.Chr.). De weinige exemplaren die destijds in het Koninklijk Munt- en Penningkabinet – thans het Geldmuseum – beland zijn, zijn onvindbaar (Van der Vin, 1996: 97).

In het onderstaande zullen wij op een aspect ingaan waaraan de bovengenoemde auteurs weinig tot geen aandacht besteed hebben, namelijk de vindplaats. We hebben daarvoor twee bronnen ter beschikking, waarvan er één niet bekend was bij de genoemde onderzoekers.

Van der Feltz en de *Algemeene Konst- en Letterbode* (1839)

In een artikel gedateerd 14 juni 1839 dat niet alleen in de *Drentsche Courant* maar ook in de *Algemeene Konst- en Letterbode* van 5 juli van dat jaar gepubliceerd werd, beschrijft baron W.G. van der Feltz, griffier bij het Provinciaal Gerechtshof in Assen, dat er op 25 april van dat jaar 166 munten aan een zilversmid in

Assen verkocht waren en dat deze zilversmid Van der Feltz op de hoogte stelde en hem vervolgens in de gelegenheid stelde de munten te bestuderen. Van der Feltz meldt verder dat ze alle uit de 2^e eeuw stammen, dat ze goed bewaard gebleven zijn en dat van de oorspronkelijk 350 opgedolven munten er een honderdtal in zijn bezit zijn (met andere woorden: door hem verworven). Hij voegt er aan toe dat hij samen met burgemeester H. Homan van Rolde de vindplaats bezocht heeft en dat er in zijn bijzijn zes munten werden opgegraven. Over de locatie van de vindplaats blijft hij vaag; hij geeft alleen vrij dat het om hooiland gaat, gelegen tussen “hooge zandgrond, met heide begroeid” in het westen en het “Andersche diepje” in het oosten. De munten bevonden zich in een mengsel van veen en zand (derrie), in een gebied dat niet groter was dan 2,5 m².

Met dit bericht in de hand is men geneigd om de vindplaats ten zuiden van Anderen te zoeken. De ontdekking van een verslag geschreven door J.S. Magnin maakte duidelijk dat we de blik op een heel ander gebied moeten richten, namelijk het beekdal direct ten westen van Anderen. Magnin was vanaf 1826 (adjunct-)commies bij het provinciaal bestuur en vanaf 1845 provinciaal archivaris (fig. 1). Gezien zijn archeologische belangstelling en activiteiten zouden we hem zelfs als de eerste provinciaal archeoloog kunnen beschouwen (zie Den Teuling, 1983).

Het verslag van Magnin (1842)

Het manuscript van Magnin telt 25 pagina's en is gedagtekend 25 juli 1842. De tweede



Fig. 1. Het in hout uitgevoerde portret van J.S. Magnin, gemaakt aan de hand van een foto, hangt in het Drents Archief in Assen (Foto Drents Archief).

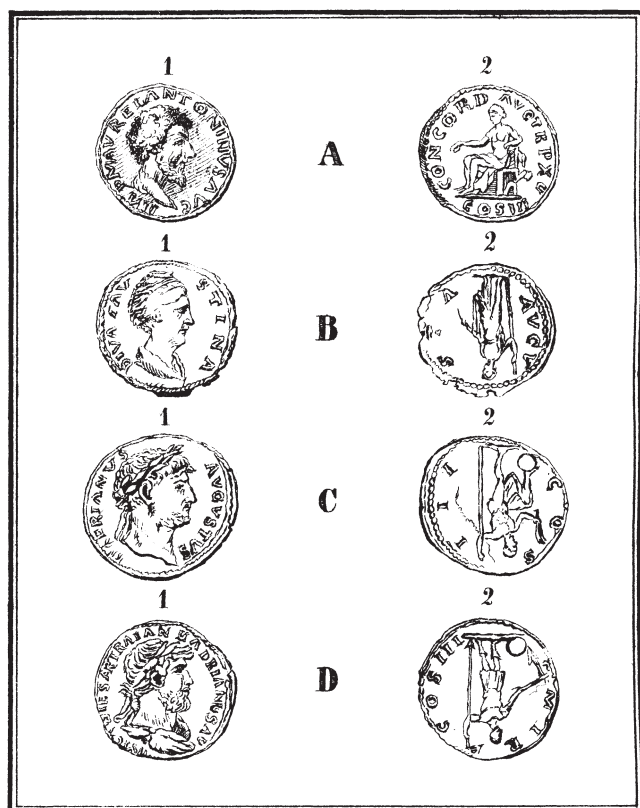


Fig. 2. De munten A en B stammen uit de schatvondst van Balloo (Uit: Oldenhuis Gratama 1845, tegenover p. 186).

auteur trof het tot zijn grote verrassing aan in de collectie Gratama.² Hoe en wanneer Lukas Oldenhuis Gratama aan dit stuk is gekomen, is ons niet duidelijk. Mogelijk heeft Magnin het hem aangeboden ter opname in de *Drentsche Volksalmanak*, maar is het om onbekende redenen niet tot publicatie gekomen. Oldenhuis Gratama kende de Ballooër muntvondst, want hij noemde hem in een artikel dat in 1845 verscheen (Oldenhuis Gratama, 1845; zie ook fig. 2). En in de 'Collectie Gratama' troffen we een kwitantie aan – gedateerd 10 april 1855 – van de aankoop van vijf zilveren munten uit Balloo van zilversmid J. Barends. De zilversmid vroeg voor de vijf munten een bedrag van f 2,50.

Terug naar het manuscript van Magnin. Magnin schrijft dat de munten gevonden zijn omstreeks 20 april 1839 en verkocht werden

aan een paar zilversmeden te Assen. Daarmee doelde hij op Jannes Evert Hemmes op de hoek Brink/Kruisstraat en Jacobus Barends, die tot 1840 woonde aan Plein N.Z. en later aan de Vaart N.Z. tegenover Het wapen van Drenthe.³ Beide zilversmeden hadden een grote zilverkas, oftewel veel aangemaakt zilver dat was vervaardigd uit opgekocht oud zilver. Vergezeld door de burgemeester, twee gravers en één van de eigenaren van het grondstuk waarop de ontdekking gedaan was, nam Magnin op 15 mei een kijkje op de vindplaats. Dit bezoek leverde helaas geen resultaat op. Volgens Magnin had de vondst van de munten op de volgende wijze plaats gevonden. In de tweede helft van april was zoon Jan van de schaapherder Andries Fokkema, ook Andries Wijbinge genaamd, bezig met het zoeken van kievitseieren. Bij



Fig. 3. Het perceel van de vindplaats (aangegeven door rode stip) aangeduid op de Franse kaart (1811-1813) (Uit: Versfelt & Schroor, 2001; bewerkt door J. Groot, Drents Plateau).

die gelegenheid stootte hij in de Hiermaat op een vers opgedolven molshoop waarop iets lag dat aan een munt deed denken. Het was donkerbruin of zwart beslagen, maar na enig wrijven bleek het zilver te zijn. Bij thuiskomst liet hij de vondst aan zijn vader zien en die ging de volgende morgen meteen op pad. Het resultaat was indrukwekkend: 166

muntjes. De volgende twee dagen werd nog eens een 40-tal muntjes opgegraven.

Een onbekende scharenslijper die bij Fokkema in huis woonde, hoorde via de vrouw des huizes over de plaats van de muntvondst en maakte ook 40 muntjes buit. Later hadden de eigenaren van het land, Jan en Hendrik Thijs, nog eens een partij gevonden. Daarmee kwam het totaal op 350 à 370 stuks.

Volgens Magnin waren alle muntjes van gelijke grootte, te vergelijken met een dubbeltje maar dan iets dikker. Ze wogen drie wichtjes (3 gram) en de zilverwaarde van elk stukje bedroeg 23½ cent. Dit was de prijs die de beide Asser zilversmeden voor meer dan 250 exemplaren per stuk betaalden.⁴ Uit niets blijkt dat er onenigheid ontstond over het eigendomsrecht van de gevonden munten. Of eigenaar Thijs van de grond een claim indiende bij zijn buurman in de scheperij is niet bekend.

Volgens Magnin was de grond in de nabijheid van de vindplaats vlak heideveld, zonder hoogten, zonder hunebedden, zonder tumuli en zonder andere antiquiteiten. Er werden geen vondsten gedaan die op scherven van urnen leken, op verbrande of andere doodsbeenderen, op houtskool, of iets dergelijks. Aan een oude begraafplaats viel niet te denken. En in 1837 was er ten noorden van de Hiermaat een sloot gegraven, maar bij die gelegenheid was ook niets ontdekt.

Het was Van der Feltz gelukt om alle muntjes van de Asser zilversmeden te lenen en er 100 uit te zoeken en aan te kopen voor zijn collectie. Magnin vervolgt dan met "Ik ben dien Heer daarin behulpzaam geweest en gezamenlijk hebben wij van 79 stuks, die allen van elkaar verschilden, de beeldtenissen, open omschriften nagegaan en omschreven." Verder zegt hij tussen de 280 en 300 munten onder ogen te hebben gehad. Van sommige waren er 2, 3, 4 tot 8 exemplaren gelijk. In zijn overzicht noemt Magnin diverse particularien die munten van de vindplaats in hun bezit hadden. Zo had hij één munt gezien bij burgemeester Homan te Rolde en ook subontvanger W. Ottens (Rolde), zilversmid L. Huis (Assen), koopman M. Cohen (Assen) en koopman G. Slothouwer (Meppel) hadden ieder een muntje in hun bezit. David Cohen, een arts uit Assen, had er zelfs twee weten te bemachtigen. In totaal waren Magnin 86 munten met een verschillend stempel bekend.

In het gemeentearchief van Rolde kwam nog enige aanvullende informatie aan het licht. Hoewel de muntvondst niet gemeld was aan de gouverneur, had deze er uiteraard wel lucht van gekregen. Dit was nadat het kwaad was geschied en de munten hun weg al naar de zilversmeden in Assen hadden gevonden. Burgemeester Homan deelde de gouverneur mee dat nadat de schaapherder geprobeerd had de vindplaats geheim te houden, na herhaald onderzoek door de veldwachter was gebleken dat hij – de schaapherder – de vinder was. Daarna had Thijs, de eigenaar van het land, nog een partij gevonden. Diverse lieden kwamen daarna op de vindplaats af en enigen ontzagen zich niet in het geniep 's nachts op de bewuste plek te gaan graven. Daarop had de burgemeester de brigadier veldwachter Kars Huizing opdracht gegeven daar 's nachts de wacht te houden. Toen men dit door had, vertoonde zich niemand meer op de vindplaats. Op een morgen had eigenaar Thijs samen met de veldwachter nog acht muntjes opgegraven. De helft daarvan gaf Thijs aan de veldwachter die na overleg met de burgemeester de muntjes als geschenk aan de koning aanbood.⁵ De koning uitte zijn erkentelijkheid door de veldwachter een bedrag van f 15 toe te kennen.⁶

De vindplaats

Zoals gezegd is er in de recente literatuur weinig aandacht besteed aan de vindplaats van de munten. Dat is niet zo verwonderlijk, want men bleef er destijds vaag over of kwam met twijfelachtige beschrijvingen ("in groenland aan het Duurzerdiep onder Balloo", geciteerd in Van Es, 1960: 112).

In het verslag van Magnin worden twee aanwijzingen gegeven voor het nader lokaliseren van de vindplaats, namelijk het toponiem Hiermaat en de naam van de eigenaars. Naspeuringen leerden dat de gebroeders Thijs eigenaar waren van een stuk land in de Ossebroeken, gelegen tussen het Balloëveld en het Rolderdiep. Dat de schaapherder

zich vergist zou kunnen hebben is niet vreemd, want de Hiermaat ligt er vlakbij. Waarschijnlijk liep de heide destijds verder het beekdal in, want anders laat zich Magnin's beschrijving van de vindplaats niet verklaren: "Ongeveer 25 passen van het heideveld is de plek, alwaar de munten gevonden zijn. Het Andersche Diep is bijna 150 passen ten oosten van die plek verwijderd". De huidige rand van de heide en de beek liggen in het betreffende perceel ruim 550 m uiteen. Op de Chromotopografische kaart (Wieberdink, 1990: blad 151) is te zien dat rond 1900 de heide zich inderdaad hier en daar wat verder in oostelijke richting uitstreckte dan tegenwoordig het geval is. Dat zou bij het perceel van Thijs ook het geval geweest kunnen zijn, tenzij Magnin een foute inschatting heeft gemaakt, met name wat de afstand tot de beek betreft.

Met behulp van amateurarcheologen en metaaldetectoren (een Teknetics T2 en Minelab Explorer II) hebben we in 2006 meerdere malen het terrein belopen in de hoop de exacte vindplaats terug te kunnen vinden, ervan uitgaande dat er minstens één muntje aan de aandacht van de 19^e-eeuwse zoekers en spitters ontsnapt zou zijn. Dat bleek ijdele hoop. Het veldwerk heeft behalve diverse kogels, afkomstig uit het naastgelegen militaire terrein, en een enkel rundrooiermerk niets opgeleverd. Het lijkt erop dat de muntschat in de 19^e eeuw volledig geborgen is.

Interessant is dat de vindplaats in een beekdal ligt. Beekdalen hoorden tot die delen van het landschap waar millennialang voorwerpen werden gedeponeerd als offergaven. Dit gebeurde onder meer bij voorden en bruggen (zie bijv. Van der Sanden, 2009). Opmerkelijk is dat de vindplaats van de muntschat in de zuidoostelijke hoek van de marke Balloo ligt, niet ver van de grens met de marken Rolde en Anderen (fig. 3). Het gaat om een afstand van enkele honderden meters. Of de plek van de muntschat aan het eind van de 2^e eeuw n.Chr. ook al een 'grensplek' was en als offer

daarom juist dáár 'definitief' aan de bodem werd toevertrouwd, is een vraag die misschien pas beantwoord kan worden als beekdalvondsten aan een systematisch onderzoek onderworpen worden. Bij de onlangs op de Noordes van Anloo ontdekte Romeinse muntschat dringt de gedachte van een grenslocatie zich overigens niet op. Deze enkele decennia jongere muntvondst is begraven in een grafveld dat toen al meer dan 1000 jaar oud was en dat op niet al te grote afstand van de huidige dorpskern gesitueerd is.

New light on the coin hoard of Balloo (province of Drenthe)

The Balloo coin hoard, discovered in 1839, originally comprised some 350-370 denarii, of which the youngest was of the emperor Commodus (c. AD 180). About a quarter of the find is now in public property; the lion's share of the hoard has sadly disappeared, melted down by silversmiths. Previous publications focused mainly on the composition of the hoard. The present contribution concentrates on the findspot. Thanks to a manuscript by J.S. Magnin dating from 1842, which the second author discovered in the archives of the province of Drenthe, we now know that the findspot lay to the east of the Ballooërveld, in the valley of the Rolder Diep. This is in the southeast corner of the marke (village territory) of Balloo. Interesting questions are whether this spot may already have marked a boundary as early as the late 2nd century, and whether the valuable offering was deposited there for this very reason.

Noten

1. Drents Plateau, Postbus 117, 9400 AC Assen, respectievelijk Koekoekstraat 52, 9404 BL Assen.
2. Drents Archief, Collectie Gratama, inv. no.336 (Romeinse Munten, in de maand April 1839 onder den Gemeente Rolde gevonden).
3. Mond. med. J. Timmer (†), Assen.
4. Het zilveragehalte werd volgens Magnin door de heer Bouginé, in leven contro-

- leur aan het Kantoor van Waarborg der Gouden en Zilveren Werken te Groningen, vastgesteld op “11 penningen, of 0,917”.
5. Gemeentearchief Rolde, brief d.d. 2 augustus 1839. Deze munten zijn niet aanwezig in het Koninklijk Huisarchief in Den Haag (schrift. med. M.S. Jansen 13 febr. 2006 aan de eerste auteur). Naar alle waarschijnlijkheid zijn ze op enig moment overgebracht naar het Koninklijk Munt- en Penningkabinet in Den Haag (thans het Geldmuseum in Utrecht). Daar zijn ze echter onvindbaar.
 6. Drents Archief, Archief Kabinet Gouverneur, kabinetstukken van het jaar 1839.

Literatuur

- Es, W.A. van, 1960. *De Romeinse muntvondsten uit de drie noordelijke provincies*. Groningen, J.B. Wolters.
- Oldenhuis Gratama, L., 1845. Valtherbrug – gevondene Romeinsche munten. *Drentsche Volksalmanak* 9, 182–195.
- Sanden, W.A.B. van der, 2009. Een speerpunt uit het dal van het Oostervoortsche Diep bij Norg (Dr.). *Paleo-aktueel* 20, 58–61.
- Teuling, A.J.M. den, 1983, Jean Samuel Magnin, (adjunct-)commies en archivaris van de provincie Drenthe. In: P. Brood *et al.* (red.), *Vergezichten op Drenthe*. Meppel/Amsterdam, Boom Pers, 48–68.
- Versfelt, H.J. & M. Schroor, 2001, *De Franse kaarten van Drenthe en de noordelijke kust 1811-1813*. Groningen, Heveskes Uitgevers.
- Vin, J.P.A. van der, 1996. *Die Fundmünzen der römischen Zeit in den Niederlanden. Abt II Provinzen Groningen – Drenthe – Overijssel – Flevoland*. Berlin, Gebr. Mann Verlag.
- Wieberdink, G.L., 1990. *Historische Atlas Drenthe. Chromotopografische Kaart des Rijks 1: 25.000*, Den Ilp, Uitgeverij Robas Producties.
- Zadoks-Josephus Jitta, A.N., 1957. De Romeinse muntschat van Balloo. *Nieuwe Drentse Volksalmanak* 75, 68–71.

